

Zsidó Ferenc

KÉTSÉGBEESETT NYUGODTSÁG

A posztmodern próza szekvenciális építkezésmódjának szép és befogadható megvalósulása Kukorelly új regénye:¹ a számozott mondatok egyszerre keltik a töredékesség és befejezhetetlenség érzetét, ugyanakkor keretben tartják az áradó, előhívásos, emlékidézős elbeszélést.

Kukorelly számára szemmel láthatóan nem kihívás egy történet lineáris/metonimikus elbeszélése, ugyanakkor talán alkatilag is inkább a tudatfolyam típusú narrációra predestinált. E témát vélhetően nem is lehetett volna másként megfogni, hiszen alulnézetből, élettörténetek perspektívájából vizsgálja a kommunizmust, vagyis nem egyetlen nagy narratíva van, hanem sok kis kaleidoszkopikus töredék.

A salátabár típusú történetmesélés lényege, hogy ugyanannak a történethalmaznak más-más szeletét villantja fel epizódokként, laza utaláshálóba fogva őket. Ez a fajta narráció az olvasótól nagyfokú figyelmet és fegyelmet igényel – a jutalom azonban nem marad el.

Kukorelly regénye jól kifundált, szellemes-csavaros. Az ilyen típusú könyvek veszélye az, hogy kifáradnak – tapasztaltunk már ilyent. Egy picit a Kukorellyével is ez történik, de nem annyira, mint néhány hasonló manírban írt „sorstársával”.

A cím az orosz műveltséggel rendelkezők (mondjuk a szerző korosztálya) számára evidencia, mások (a fiatalabbak) számára talán talány, amit természetesen a mű felold. Nem másról van szó, mint a Szovjet Szocialista Köztársaság orosz betűszójának magyar fonetika szerint való kiejtéséről: a magyarítás gesztusával a szerző máris megfoghatóvá teszi, megszelídíti a „démont”.

Önéletrajzi jellegű könyv (is) a CéCéCéPé, ennek ellenére – vagy épp ezért – nagyon komplex, többféle szövegtípus és regiszter, többféle világ és sokféle tapasztalati anyag ötvözete. Tehát nem egyszerű könyv – de hát ki számított Kukorellytől egyszerű könyvre? Valószínűleg azzal

1 Kukorelly Endre: *CéCéCéPé, avagy lassúdad haladás a kommunizmus felé*. Budapest, 2019, Kalligram Kiadó.

sem tódítunk nagyot, ha azt állítjuk, eddigi munkásságának szintézise.

A főszereplő (K), aki akár a szerző alteregója is lehetne (K = Kukorelly?), a narrátor retrospektív módon meséli a történeteket a jelen perspektívájából. Mindenfajta kommunizmusról beszél, nem csupán a magyarról: mivel (K) többször megfordult (Kelet-)Németországban (először cserediákként, aztán turistaként, íróként), van alkalma megvizsgálni a különféle kommunizmusok működését. Amint megállapítja, a kelet-németek kóros önbizalomhiányban szenvednek, és nem is annyira a kommunizmus, hanem a szétszakítottság skizofréniája miatt. (Apropó: mi itt Romániában egy lényeges szempontból másfajta kommunizmust tapasztaltunk meg, mint amiről Kukorelly ír. A romániai a nélkülözés kommunizmusa volt, a magyarországi a minimjólété. Például nem hiányoztak az alap háztartási cikkek, amelyek itt Romániában igen. És lehetett szidni a rendszert, Romániában totális kuss volt.)

A szerző nem ideológiaként, szellemi értekezések mentén próbálja megragadni a kommunizmust, hanem életrészletek, hangulatok, jellegzetes helyek, tárgyak, ízek mentén. Ez a könyv legfőbb újdonsága, e nyelvileg is játékos képesség: „Volt a kommunizmusban egyfajta világossárga, ízetlen, trappistának nevezett sajt. De nem az volt, a legkevésbé sem trappista, és lehet, hogy még a neve sem volt trappista. Ilyen a kommunizmus. Nem ilyen, hanem ez, és passz.” Képeket is kapunk, szimbolikusan is érthető képeket: a leggroteszkebb az, amikor a kirakatba a palackok, konzervek közé kikerül az „Éljen május egy” felirat. Kirakatkommunizmus.

A könyv egyébként keveset beszél tételelesen a kommunizmusról, talán kevesebbet, mint azt a cím alapján várnánk, de lényegében, közvetett módon minden arról szól: a főszereplő élete, a mellékgfigurák felvillanott sorsa, mind a kommunizmus miatt olyan, amilyen.

Szó sincs azonban mártírságról: a narrátor nem a kiszolgáltatottságra, megszenvedettségre, megalázottságra helyezi a hangsúlyt, hanem játék, ironia vagy éppen nyugodt, megbocsátó tudomásulvétel révén felülemelkedik ezeken a hendikepeken, így inkább a főszereplő egykedvű kontemplációja, egészséges életszemlélete adja meg az alaptónust: „Kommunizmus van, ez (K) számára leginkább a csütörtöki bridzspartik előtti családi beszélgetésekből derült ki. Vagyis épp az, hogy

semmi nem derült ki igazából. Nem pont kommunizmus, de lassú haladás a kommunizmus felé.”

A CécéCéPé részben Budapest-regény is, színes, plasztikus leírást kapunk a város különböző utcáiról, tereiről: „(K)-ék zsidóházban laktak. Háromemeletes bérház a Szondy és a Rózsa sarkán, közelebb a Körúthoz, mint a Ligethez...” Ez a bérház kicsiben leképezi Budapest multikulturális, társadalmilag rétegzett valóságát. Az elbeszélő érzékelteti, milyen szellemi kihívás egy gyermeknek megismerni az uralkodó dichotómiákat: a felnőtt világ csak feketét lát vagy fehéret, a gyermek érzékeli az árnyalatokat, ugyanakkor a felnőttek részéről jövő nyomást is, hogy csak végletekben gondolkodhat: „(K)-nak fogalma sem volt arról, mi az, hogy zsidó. Vagy proli. Komcsik”; „Aki nem komcsi, az náci.” Hamarosan azt is el kell fogadnia, hogy ők inkább reakciónak számítanak, bár nem érti, miért, csak azt fogja fel, hogy akinek az apja katonatiszt volt 1945 előtt, az csakis reakciós lehet. A regény visszatérő motívuma, hogy a főszereplő ebben a végletekre hangolt világban nehezen igazodik el, folyamatosan információdeficitben van. Ezt azonban nem drámai, inkább humoros passzusokban adja tudtunkra: „(K) sokáig nem igazán tudta, mi a menstruálás. Meg a dinsztelés. Igazából sosem jött rá, mi a dinsztelés.”

Az, hogy (K) valójában a narrátor alteregója, az alkotás folyamatára vonatkozó, abból kifelé beszélő, önreflexív kijelentésekből állapíthatjuk meg. Ezek a szövegrészek az emlékezés és alkotás folyamatát, annak törvényszerűségeit járják körül: „majd még mindjárt folytatom, de az azért érdekes, hogy miért jutott eszembe”. Reflexióiban sommázza munkáját is: „Valahány, aránylag nyugodtra sikerült magyar mondat. Kétségbeesésükben sikerültek így.” Vagyis ott tartunk, amire az előbb utaltam, hogy nincs dráma, pedig lehetne.

A könyv egy fragmentáltan adagolt családtörténet is, például felvilantja a felmenők életének főbb mozzanatait, hogy „(K) összes dédszülője a Trianon utáni Magyarország határán kívül született”, hogy az anyai nagyszülők német eredetűek. Fontos figura az apa, a ludovikás tiszt, aki az 1944-es orosz betörés során megsebesül, és lényét, lényegét tekintve katona marad, hiába lett a háború után banki tisztviselő. „(K) valahogy ráveszi az apját, hogy írjon ezekről a dolgokról”, születnek naplótöredékek, de – utal rá a narrátor – ezek nem igazán sikerültek. A trauma még nem tesz senkit íróvá, vonhatjuk

le a következtetést. Az elbeszélés idejében az apa már halott: „Igen, szokott az apjára gondolni. Elég sokat, bár, ugye, mi az elég.” Aztán már a saját katonakalandok sorjáznak, de az apjához képest ezek már szinte anekdoták, a katonásdi mímelése; a beavatásjelleg, a felnőtté válás élménye azonban megmarad, mert azért itt is van árnyoldal, öngyilkosság stb.

A könyv másik motívuma a foci, akár úgy is, mint a szabadság, önmegevalósítás lehetősége. (K) egy ideig nagy reménységnek számított, tagja volt a Fradi utánpótláscsapatának, aztán nem lett belőle profi, de a labdarúgás szeretete megmaradt benne. (Kukorelly *Pálya, avagy nyugi, Dagi, nem csak a foci van a világon* című könyve óta tudjuk, hogy a foci olyan metafora, amivel mindent – is – le lehet írni.)

Amint említettem, a különböző történeteszólamok párhuzamosan futó, számozott (apropó Esterházy!) fragmentumokként jelennek meg, bővülnek, kiegészülnek, újraértelmeződnek. Ezeket a narrátor még megfejeleli egy rend görög mitológiai epizóddal, amelyek más dimenzióba emelik, metaforikussá teszik az alaptörténetet is. Megjegyzendő, hogy a végén a szövegek szintjén is összemosódik a görög mese és a magyar hétköznapi, ezzel a gesztussal a narrátor mitikus tartományba emeli a kommunizmus egykori valóságát.

Kukorelly életeket ír át irodalommal, de – amint erre egy narrátori önreflexióban utal – az élet már önmagában is irodalom: „»Visszakozz! Ez a visszakozz volt a leggyakoribb vezényszó«, ezt a mondatot Ottlik hangján hallom.”

Ír az ávosokról és a besúgókról is, de nem fősodorban, szinte csak mellékesen említve meg, mint szükséges rosszat; nyomokban (K) író voltára való utalásokat is találunk: „irodalmi kört alapítanak, ez nem volt szokás, mert – miért is? *Mert kommunizmus volt.*”

A könyv egyik cezúrája az 1956-os forradalom, melyet a főszereplő gyermekként élt át, melyet követően „százazrek mentek el az országból, (K) és családja nem.” Pedig megvolt a nyugat-németországi áttelepedés forgatókönyve.

A szerelem, az erotika végig jelen van, hol finom utalásokban, hol vaskos kifejezésekben, például: „Édes szerelmem, te geciszopó.”

A főszereplő párkapcsolatilag instabil helyzetben van, egy ideig egy hamburgi lány a kedvese, aki a sorkatonaság idején szakít vele. ((C)) ennek ellenére életének fontos állomása, a különböző világok megis-

merésének lehetőségét is jelenti számára. Érdekes nemzetkarakterológiai következtetést fogalmaz meg: „a magyarok mulatságosan szenvedélyesek”.

Az alig kirajzolódó pályáiv itt megtörni látszik: „Leszerelt, nincs állása, nem vették föl, nincs barátnője”, világfájdalom helyett mégis van erő az újrakezdésre (lassúdad haladással a végkifejlet felé): beindulnak az írói dolgok, németországi ösztöndíj stb.

A könyv nagyjából ott szűnik meg (amúgy nyitott marad), hogy a kommunizmusnak vége, szervezik az első demokratikus választásokat, de az emlékek csak tolnak, a jóleső megkönnyebbülés nosztalgiával elegyedik, és hiába áll be egy új valóság, annak a réginek a lenyomata örök.

A főszereplő azzal a tudattal éli meg kevés fix ponttal rendelkező, átmenetiségre berendezett életét, hogy ő az örök kívülálló. Például – a kommunizmus szempontjából – „osztályidegen.” Ez azonban páncél is számára: segít kibírni, elviselni. (K)-t nem töri meg a kommunizmus, leperog róla. Olyan közegben nőtt fel, ahol a komcsizás, prolizás, „családiás szaloncsidózás” mindennapos volt, ebben kellett megtalálnia saját identitását, amely mindennek az ötvözete és mindennek a tagadása.

A narrátor egy helyütt tételesen kifejti, miért kell elbeszélnie ezt a kommunista múltat: „Kezdem elfelejteni, ami volt. Le kell írnom, hogy eszembe jusson.” Az időérzet szubjektív (az efféle ismétlődő kijelentések, hogy „már nem élnek”, „meghalt” azonban igencsak objektívvé teszik!); az időbeli távolság a jelenség(ek)et lassan kuriózumkategóriába sorolja: „Nagyjából minden minimum húsz évvel ezelőtt volt, ezt (K) sokszor érzi így. Húsz, negyven, tegnap.”

Kukorelly olykor kis huncutkodásokat művel, például ironikus, játékos kiszólásokat olvashatunk a 21. századi próza olvashatóságára, értelmezhetőségére nézve, például nem kell mindig metaforikus, másodlagos jelentést keresni egyszerű leírások mögött: „Kiszed néhány odaszáradt sárdarabkát a pedálok alól, lekapargatja, a csatornanyílásba dobja. Ez nem a halálról szól. Hanem arról, hogy csak úgy kikaparta onnan a megszáradt sarat.” Igazából az ilyenekért szeretem Kukorelly könyvét: nem annyira a témáért, hanem azért, ahogy meg van írva. Komolyan, de könnyedén. Nyugodtan. Kétségbeesetten nyugodtan. Ahogy a kommunizmusról írni lehet.